

УДК 35.088.8; 323.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.32.05>

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Зелений Володимир Іванович,

orcid.org/0000-0002-1089-4314

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціально-
гуманітарних та правових дисциплін
факультету забезпечення
державної безпеки

(Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ, Україна)

Беньковський Сергій Юрійович,

orcid.org/0000-0003-0757-9513

кандидат педагогічних наук, доцент
начальник кафедри соціально-
гуманітарних та правового дисциплін
факультету забезпечення
державної безпеки

(Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню питання впливу політичної культури на формування громадянської свідомості, цінностей та норм, пов'язаних з політичною сферою життя та забезпечення національної безпеки. Проаналізовано підходи до визначення феномену політичної культури та її впливу на життєдіяльність суспільства.

Зазначено, що політична культура сприяє розвитку свідомих громадян, здатних до активної участі у політичному процесі, виконанню своїх прав та обов'язків, а також встановленню демократичних цінностей, правових норм і принципів, є важливим фактором стабільності, демократії та розвитку суспільства, сприяючи активній громадянській участі та побудові гармонійного політичного середовища.

Акцентовано увагу на тому, що політична культура виступає як засіб відтворення політичного життя соціуму, система світогляду, орієнтацій, моделей поведінки індивідів і груп, а також форм функціонування політичних інститутів, які виявляються у безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу.

Важливість дослідження політичної культури зумовлена і тим впливом, який вона здійснює на політичні інститути і, відповідно, на характер політичного режиму, від політичної культури безпосередньо залежать форма і ефективність політичної системи.

Звернено увагу на те, що формування і функціонування політичної системи загалом, розроблення принципів внутрішньої та зовнішньої політики, акумулювання політичного досвіду народу, впровадження нових форм і методів політичної діяльності, політичної організації та самоорганізації, надання політичній системі національного характеру є основними функціями національної політичної культури.

Зроблено висновок про те, що рівень політичної культури має визначальний вплив на характер політичного режиму, структурування політичної системи, визначення

векторів суспільного розвитку і шляхів цивілізаційного поступу, на процес державотворення та укорінення у практику принципів демократії.

Ключові слова: політична культура, влада, суспільство, держава, політична система, безпека, політичне життя.

POLITICAL CULTURE OF A SOCIETY AND ITS INFLUENCE ON THE ORGANIZATION OF THE NATIONAL SECURITY ENSURING

Zelenyi Volodymyr Ivanovych,
orcid.org/0000-0002-1089-4314
Candidate of Pedagogical Sciences,
Professor,
Professor of the Department of Social
and Humanities and of legal disciplines of
the Faculty of State Security
of the Kyiv Institute of the
(Kyiv Institute of the National Guard
of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

Benkovsky Serhiy Yuriiovych,
orcid.org/0000-0003-0757-9513
Associate Professor
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Social,
Humanitarian and Legal Disciplines
of the Faculty of State Security,
(Kyiv Institute of the National Guard
of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The article researches into the influence of political culture on the formation of civic consciousness, values and rules related to the political sphere of life and ensuring state security. Approaches to defining the phenomenon of political culture and its impact on the life of a society have been analyzed.

It has been noted that political culture contributes to the development of conscious citizens capable of active participation in the political process, enjoyment of their rights and fulfillment of relevant obligations, as well as to establishment of democratic values, legal rules and principles, being an important factor in the stability, democracy and society development, contributing to active civil participation and construction of a harmonious political environment.

Attention has been focused on the fact that political culture acts as a means of reproducing the political life of a society, worldview systems, orientations, behavior patterns of individuals and groups; in addition it has effect on the forms of political institutions functioning, which are manifested in the direct activity of the subjects of the political process. The importance of the study of political culture is determined by the influence it exerts on political institutions and, accordingly, on the nature of the political regime; the form and effectiveness of the political system directly depend on political culture.

Attention has been drawn to the fact that the political system general formation and functioning, the development of the principles of domestic and foreign policy, the accumulation of the people's political experience, the introduction of new forms and methods of political activity, political organization and self-organization, as well

as the political system national character are the main functions of the national political culture. It has been concluded that the political culture level has a decisive influence on the political regime nature and the political system structure, determining the vectors of social development and the avenues of civilizational progress, simultaneously influencing the state formation process and the inculcation of the democratic principles in practice.

Key words: political culture, power, society, state, political system, security, political life.

Постановка проблеми та її актуальність. Забезпечення національної безпеки завжди є одним зі стратегічних напрямів діяльності держави. Розробка та реалізація стратегії національної безпеки, її правове та організаційне забезпечення має здійснюватися з урахуванням викликів та небезпек як на національному, так і міжнародному рівнях. Особливої актуальності питання забезпечення національної безпеки набуло в умовах введення воєнного стану в країні. Враховуючи, що національна безпека обумовлена різними чинниками, її належне забезпечення можливе лише за умови комплексного підходу від її формування до реалізації заходів щодо її інституційної підтримки.

Політика національної безпеки не може бути реалізована незалежно та без урахування державної політики та рівня політичної культури в країні.

У незалежній Україні вирішення завдань державотворення значною мірою залежить від рівня політичної культури різних верств населення, суспільства в цілому. За цих умов першорядного значення набуває формування політичної свідомості найширших мас, набуття ними досвіду і навичок політичної поведінки, політична соціалізація, поступове подолання існуючої фрагментарної політичної культури, елементів патріархальної та підданської політичної культури і становлення на цій основі громадянської, демократичної політичної культури [1, с. 34].

Важливість дослідження політичної культури зумовлена і тим впливом, який вона здійснює на політичні інститути і, відповідно, на характер політичного режиму, від політичної культури безпосередньо залежать форма і ефективність політичної системи. Практично всюди, де закладено початок процесу демократизації, відбуваються організація і мобілізація груп за інтересами як відродження громадянського суспільства. Ось чому розгляд процесів, які відбуваються у суспільстві в період становлення демократії, є важливим для розуміння трансформації політичної культури [2, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню місця та ролі політичної культури в життєдіяльності суспільства приділяли свої наукові праці такі вчені як Бабкіна О. В., Бельська Т. В., Делія О. В., Демидко Д. Л., Остапенко М. А., Поліщук І. О., Рудакевич О. М., Радченко О. В., Гердер Й.-Г., Алмонд Г., Верба С. та ін.

Теоретичною передумовою концептуальної розробки проблеми політичної культури стали дослідження політичних систем, основну констатуючу ознаку яких значна кількість вчених вбачала в наявності ціннісно обумовлених зв'язків між владою і суспільством. Іншими словами, об'єднавчим і стабілізуючим чинником політичної системи розглядалися політичні цінності. Таким чином, виникнення теорії політичної культури – це своєрідна спроба подолання формальних, інституціоналізованих методів дослідження політики, прагнення об'єднати офіційну та реальну політичні системи, зв'язати процес прийняття управлінських рішень з політичною поведінкою громадян [3, с. 6].

Досліджуючи політичну культуру громадянського суспільства, Бельська Т. В., охарактеризувала її як ціннісну складову у структурі громадянського суспільства, обґрунтувала пізнавальний, ціннісний (емоційний), оціночний, поведінковий компоненти політичної культури, виявила інтегруючу функцію та функцію ідентифікації з певною політичною культурою, які виконує громадянське суспільство [4, с. 66].

Демидко Д. Л., дослідила феномен політичної культури як основу стабільності та динамічного розвитку держави в гуманітарній сфері на сучасному етапі. З'ясувала роль політичних культурних чинників в еволюційних процесах демократизації громадянського суспільства. На етапі утвердження демократії, коли відбувається впровадження нових інститутів та нових процедур функціонування суспільного організму в практику повсякденного життя, значення гуманітарної складової частини національної безпеки зростає [5, с. 213].

Метою статті є визначення ролі політичної культури в політичному житті соціуму та її впливу на забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Політична культура виступає як засіб відтворення політичного життя соціуму, система світогляду, орієнтацій, моделей поведінки індивідів і груп, а також форм функціонування політичних інститутів, які виявляються у безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу. Політична культура отримує системний характер на національному рівні, адже вона є частиною складного адаптаційного механізму певного народу до умов власної життєдіяльності. Сучасна політична культура – це процес вироблення і відтворення її складових компонентів у різних генерацій певної нації, на основі чого в національному просторі виникає специфічна система політичних стосунків. Політична культура отримує системний характер на національному рівні, адже вона є частиною складного адаптаційного механізму певного народу до умов власної життєдіяльності [6, с. 318].

Політична культура є своєрідним синтезом політики й культури, вона відображає політичну сферу суспільства. Сам термін «політична культура» ввів у науковий обіг німецький учений доби Просвітництва Й. Г. Гердер. Вивчення політичної культури як відносно самостійної сфери культурного життя почалося лише в 50-ті роки ХХ ст., коли американські дослідники Г. Алмонд і С. Верба опублікували свою працю «Культура громадськості». У ній, зокрема, зазначено, що для розвитку стабільного й ефективного демократичного правління потрібне щось більше, ніж зазначені політичні й управлінські структури. Такий розвиток залежить від політичної культури. [7].

Г. Алмонд звертав увагу на два моменти щодо поняття політичної культури.

По-перше, не збігається з даною політичною системою чи суспільством. Закони орієнтації політика може виходити і зазвичай виходить за межі політичні системи.

Другий момент – це політична культура не те саме, що загальна культура, хоча й споріднена до нього. Оскільки політична орієнтація передбачає пізнання, інтелект, і адаптація до зовнішніх ситуацій, а також до стандартів і цінності загальної культури, це диференційована частина культури і має певну автономію. Політична культура за визначенням Алмонда, є психологічним феноменом, коли кожна політична система включена в особливий зразок орієнтацій на політичні дії [8, с. 396].

Г. Алмонд та С. Верба виділили три основні типи політичної культури:

Патріархальна політична культура, ознакою якої є повна відсутність у населення знань про політику.

Підданська політична культура, її основною ознакою є прихильність до політичних інститутів і режиму влади, що існують в країні. Тобто повна відсутність участі в політичному процесі, при цьому ефективно підкоряння державі.

Партисипативна політична культура, при якій відбувається активна участь населення в політичному житті суспільства та у прийнятті політичних рішень.

Безперечно, політична культура є частиною загальної культури як складної системи буття, історично набутого досвіду на основі певної системи цінностей і норм усередині соціуму для його збереження та гармонізації співжиття. Знання та уявлення про політику, ціннісні установки та емоційне ставлення до неї, які мотивують політичну поведінку громадян, є сутністю феномену політичної культури [9, с. 304–305].

Розроблена на основі соціетального підходу концепція національної політичної культури включає такі базові ідеї: національна політична культура – різновид політичної культури, суб'єктом і об'єктом якої є нація; елементи національної політичної культури – це культурні відповіді на життєві потреби нації, головною з яких є забезпечення суверенного існування нації та її держави; національна політична культура формується та функціонує на базі національної свідомості та національної ідентичності; системотворчим ядром національної політичної культури є національна ідея [10, с. 329].

Делія О. В., визнаючи за авторами їх право на власну дослідницьку позицію, зауважує, що політична культура постає багаторівневим та багатоплановим явищем, водночас є цілісним феноменом. Сутність політичної культури об'єднує поведінкові, діяльнісні аспекти суб'єктів у сфері політики та спосіб функціонування політичної системи [11, с. 25].

Дослідниця робить висновок про те, що розгляд політичної культури з точки зору середовищних основ вироблення державної політики дозволяє інтерпретувати останню як цілісний феномен, якому властиві ознаки повсюдності. У контексті вироблення державної політики політична культура здійснює вплив на державно-політичний процес та одночасно постає середовищем розгортання державної політики.

Рівень політичної культури має визначальний вплив на характер політичного режиму, структурування політичної системи, визначення векторів суспільного розвитку і шляхів цивілізаційного поступу, на процес державотворення та укорінення у практику принципів демократії [12, с. 306].

З метою виявлення особливостей політичної культури громадян України на сучасному етапі, Центром Разумкова було проведено загальнонаціональне соціологічне дослідження у якому охоплювались такі аспекти політичної культури, як знання про політичну систему та її інститути, ставлення до них, політичні цінності та орієнтації, рівень громадської та політичної участі.

Загальний стан політичної культури, базових знань і компетенцій українських громадян щодо політичної системи, прав і свобод людини є незадовільним. Це сприяє зростанню недовіри до держави та її ключових інститутів, відчуженню громадян від політики і громадського життя, формує пасивну поведінку в суспільно-політичних процесах. Враховуючи особливості політичної культури громадян України та її домінуючі типи, головним завданням у цій сфері є поступове збільшення частки громадян – носіїв громадянської культури, які поєднують інтерес до політики з довірою до політичних інститутів і готові до компетентної політичної участі. Процес розвитку може виглядати таким чином: «через виникнення інтересу до політичної системи – до знань про неї, через інтерес і знання – до підвищення довіри, через інтерес, знання і довіру – до політичної участі» [13, с. 105].

Рівень політичної культури має визначальний вплив на характер політичного режиму, структурування політичної системи, визначення векторів суспільного розвитку і шляхів цивілізаційного поступу, на процес державотворення та укорінення у практику принципів демократії [14, с. 305].

Бабкіна О.В. політичну культуру згруповує в три основні групи:

- політична культура – суб'єктивна сфера, яка лежить в основі політичної діяльності, це орієнтації, система цінностей символів, вірування і установки індивідів на політичні дії;

- політична культура – це спосіб духовно-практичної діяльності, зокрема реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій і моделі поведінки. В даній групі трактувань політична культура – це політична поведінка, відповідно в структурі політичної

культури виділяють компоненти пізнавального, емоційного, оцінного і поведінкового характеру.

– політична культура – це політична свідомість, політична поведінка, які доповнюються функціонуванням політичних інститутів. Вважається, що на індивідуальному і груповому рівнях політична культура виступає як єдність політичної свідомості і поведінки, то на соціетальному рівні вона доповнюється культурою функціонування політичних інститутів, які складають політичну систему суспільства [15, с. 6].

Рудакевич О., зазначає, що на вершині ціннісної піраміди національної політичної культури має бути нація як цінність-мета, спроможна забезпечити гідність людини, її права і свободи, всебічний розвиток і благополуччя кожного громадянина. У якості головних цінностей-засобів національної політичної культури виступають національна держава, громадянське суспільство, національна еліта, демократія, національна політична система в цілому. Цінностями умовами мають визнаватися національний суверенітет, національна злагода, національна безпека, мирні стосунки з іншими народами тощо [16, с. 133].

Корнієнко М. В. досліджуючи права людини в умовах воєнного стану, слушно зазначив, що права людини є тим засобом, що обмежують публічну владу, запобігаючи її свавілля. Саме тому права людини є характерною рисою демократичного державно-правового режиму. Авторитарний і тоталітарний режими натомість не визнають природний характер прав людини та пов'язують їх із власним волевиявленням; за недемократичного режиму права людини повною мірою залежать від волі державних органів [17, с. 27].

Політична культура пронизує всю сукупність стосунків, які складаються між учасниками політичного процесу, здійснює вплив на форми організації державної влади, будову її інститутів, дає змогу ефективно регулювати відносини між державою і громадянським суспільством, забезпечувати соціальний консенсус у гуманітарній сфері національної безпеки держави. Політична культура є тим фактором, який може безпосередньо сприяти або перешкоджати демократичному розвитку громадянського суспільства.

Громадянське суспільство поступово зникає до становлення демократичної політичної культури, перспективи їх розвитку полягають в утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні національної безпеки [18, с. 215, 217].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що важливою складовою формування концептуальних засад національної безпеки є належна політична культура. Без високого рівня політичної культури, яка передбачає зокрема формування свідомого ставлення до народовладдя, управління державою як на національному так і міжнародному рівні, неможливо забезпечити реалізацію програм національної безпеки.

Політична культура характеризує ступінь і якість розвитку політичної системи, свідомості й участі людей у вирішенні державних і суспільних справ.

Рівень політичної культури має визначальний вплив на характер політичного режиму, структурування політичної системи, визначення векторів суспільного розвитку і шляхів цивілізаційного поступу, на процес державотворення та укорінення у практику принципів демократії.

Політична культура є своєрідним синтезом політики й культури, вона відображає політичну сферу суспільства.

У якості головних цінностей-засобів національної політичної культури виступають національна держава, громадянське суспільство, національна еліта, демократія, національна політична система в цілому. Цінностями умовами мають визнаватися національний суверенітет, національна злагода, національна безпека, мирні стосунки з іншими народами тощо.

Список використаних джерел:

1. Держава та політика : навч. посіб./ . О. В. Радченка та ін. Київ, 2016. 372 с.
2. Держдо І.З. Політична культура громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми. *Філософія № 1 (117)* січень 2015. С. 11–16.
3. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посіб. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
4. Бельська Т.В. Політична культура як ціннісна складова громадянського суспільства. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 3. С. 66–72.
5. Демидко Д.Л. Державне регулювання трансформації політичної культури як фактор національної безпеки у процесах демократизації громадянського суспільства в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 31 (70) № 2 2020. С. 213–217.
6. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х.: Право, 2013. 536 с.
7. Кирилюк Ф.М., Конверський А.Є., Білик В.Ф. Політологія: Навчально-методичний комплекс. Київський нац. Ун-т ім. Т.Г. Шевченка. 2004. 697 с.
8. Almond G.A. Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*. 1956. Vol, 18. № 3. P. 391–514. 3. Verba S. Comparative Political Culture. Princeton, 1965. 513 p.
9. Шайгородський Ю.Ж. Політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні. *Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні*. Київ: ІПіЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 304–351.
10. Рудакевич О.М. Формування національної політичної культури в контексті цінностей Європейського союзу. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2014. Вип. 19(1). С. 328–335.
11. Делія О.В. Чинники політичної культури у структурі політичного середовища державної політики. *Аспекти публічного правління*. Том 6 № 1–2 2018. С. 24–30.
12. Шайгородський Ю.Ж. Політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні. *Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні*. Київ: ІПіЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2021. С.304–351.
13. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 14 грудня 2017р. 125 с.
14. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. А. Бевз, С. Г. Брехаря, М. С. Кармазіна, В. О. Ковалевський, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с
15. Бабкіна О.В Політична соціалізація як засіб формування політичної культури студентства. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Випуск 1. 2009. С. 4–10.
16. Олег Рудакевич. Імперативи національної політичної культури. *Політичний менеджмент* № 5, 2010. С. 128–136.
17. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1–2. 2022. С. 27–31.
18. Демидко Д.Л. Державне регулювання трансформації політичної культури як фактор національної безпеки у процесах демократизації громадянського суспільства в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 31 (70) № 2 2020. С. 213–217.